

מחקרי גבעה

שנתון המכללה האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון תשפ"ה

כרך יב

עורכת כתב העת:
ד"ר אליסיה גרינבנק

מועצת המערכת:
פרופ' משה צפור
פרופ' שמואל ורגון
פרופ' אסתר עדי-יפה
פרופ' שונית רייטר
פרופ' ריקי טסלר
ד"ר רחל קולנדר
ד"ר פלג דור חיים
ד"ר היידי פלביאן

עריכה לשונית
עברית: אודי לוינגר
אנגלית: יאיר האס

מזכירת המערכת: בת-שבע הרוש
עיצוב והפקה: צופית צחי

© כל הזכויות שמורות

תשפ"ה 2025
ISSN 2664-553X

המכללה האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון
ד"ר אבטח 79239, טל' 08-8511900
אתר המכללה www.washington.ac.il
דוא"ל rjournal@washington.ac.il

תוכן

5	דבר סגנית נשיא המכללה
7	דבר העורכת
11	רשימת כותבי המאמרים

שער ראשון | יהדות ומקרא

17	צחי כהן "ללמד בני יהודה קשת": הקרב על הגלבוע בהקשר הגיאוגרפי-היסטורי של ארץ ישראל והשלכותיו על התפתחות הלוחמה בעת העתיקה
35	יוסף פריאל סיפור גניבת הברכות כאנלוגיה לסיפור העקרה
49	שי מאמו מטא-הלכה כשיקול בפסיקתו של הרב משה כלפון הכהן מג'רבה בשו"ת 'שואל ונשאל'
65	ניר ורגון המערכה של אחאב להשבת רמות גלעד לישראל (מל"א כב; דה"ב יח, ב-לג)

שער שני | חינוך והוראה

87	טניה לוי גזנפרנץ "ממ"ד רגשי וחברתי למפונים" – ניהול ללא סמכות, העצמה פסיכולוגית ושחיקה בקרב מנהלות מרכזי מפונים במלחמת חרבות ברזל
113	אורן כהן זדה "להיות לך מגדלור באפלה": אתגרים של מנהלי בתי ספר המשלבים מורים עם מוגבלויות פיזיות בבתי הספר
137	אליעזר יריב תחושות אושר שמורים חווים בכיתה
171	אליסיה גרינבנק, לילך גלעד כהן וליאורה פינטו "נושאת הכשורה" – תפקיד הגננת באיתור קשיים התפתחותיים של ילדים בגן
193	מירי קריסי סודות ההצלחה בעבודה עם סטודנטים עם מוגבלות במרכזי נגישות באקדמיה

- 215 עארף אבו-גוידר "ללוות, להדריך ולהעצים: עמדותיהן של מורות מכשירות כלפי מודל 'קהילת אקדמיה-כיתה' בהכשרת סטודנטיות-ערביות-בדואיות

מאמרי דעה

- 231 מיכל ניסים, שירלי עצמון וגד בר טוב המחסור במטפלים ממקצועות הבריאות במערכת החינוך: אתגרים, השלכות והצעות לפתרונות להרחבת התמיכות - מאמר דעה
- 243 לילך גלעד כהן מסגור מחדש: תפיסת תפקיד המנהל בהטמעת הכלה והשתלבות לתלמידים עם מוגבלות - מאמר דעה

שער שלישי | מוזיקה

- 263 אפרת בוכריס בשם האמנות: רקוויאם בטרזיינשטט
- 287 עידית סולקין השפעת השתתפות בתוכנית הכשרה על תחושת הזהות המקצועית ועל העמדות לגבי שימוש במוזיקה בקרב מחנכות-מטפלות במעונות יום

שער רביעי | בריאות

- 313 סיואר מחול-חורי, ענבל בכר-כץ, שלומית שניצר-מאירוביץ', מיכל גודינצקי אלישיב ואיילת גור "העצים ברחוב גדלו מהדמעות שלי": חוויות הורים לילדים עם דושן ובקר - מהמשבר להתמודדות
- 333 מאור דהן, ריקי טסלר, איתמר שידלוב, נועה שטיינמן, מרדכי צווילינג, מיכל גלסר ושי חן-גל גורמי סיכון אובדני בקרב תלמידי בתי הספר לנוער

מחברי המאמרים

ד"ר אבו-גוידר עארף

החוג ללשון עברית כשפה שנייה, מכללת קיי; החוג לחינוך, מכללת אחוה
arefgweder@gmail.com

ד"ר בוכריס אפרת

החוג לתנ"ך, החוג למוזיקה והחוג לחינוך, המכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון.
המכללה ירושלים
Efratb1967@gmail.com

ד"ר בכר כץ ענבל

ראש המגמה לחינוך מיוחד ולתרפיה בספורט (קמפוס וינגייט), ומרצה במרכז האקדמי
לוינסקי וינגייט
Inbal Bachar@gmail.com

הרב ברטוב גד

מפקח על החינוך הרתי, מחוז מרכז, משרד החינוך
gadbartov@gmail.com

גב' גודינצקי אלישיב מיכל

מנהלת צוות העובדים הסוציאליים בעמותת "צעדים קטנים"
michal@littlesteps.org.il

פרופ' גור איילת

ראש התוכניות לתואר שני בעבודה סוציאלית, תל-חי אוניברסיטה בהקמה
Guraye@telhai.ac.il

ד"ר גלסר מיכל

המינהל להכשרה מקצועית במשרד העבודה
michal glaser 3@gmail.com

ד"ר גלעד כהן לילך

החוג ללקויות למידה, בית הספר ללימודי תואר שני, המכללה האקדמית לחינוך תלפיות;
מפקחת יו"ר ועדות זכאות ואפיון, מחוז מרכז, משרד החינוך.
lilachcohen1973@gmail.com

ד"ר גרינבנק אליסיה

ראשת החוג לחינוך מיוחד, המכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון
gralicia2@gmail.com

מר דהן מאור

החוג לחינוך גופני, המכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון
mdahanos1@gmail.com

ד"ר ורגון ניר

החוג לתנ"ך, מכללת אורות ישראל; החוג לתושב"ע, המכללת האקדמית לחינוך תלפיות
nirvargon@gmail.com

ד"ר חן גל שי

המינהל להכשרה מקצועית במשרד העבודה
h_shai@netvision.net.il

פרופ' טסלר ריקי

ראש התוכנית לתואר שני בחינוך גופני במכללה האקדמית גבעת וושינגטון; המחלקה לניהול מערכות בריאות, בית הספר למדעי הבריאות, אוניברסיטת אריאל
riki.tesler@gmail.com

פרופ' יריב אליעזר

ראש החוג לתואר שני בחינוך משלב, המכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון
elyariv@gmail.com

ד"ר כהן צחי

ראש המסלול לתואר שני בלימודי יהדות, הקריה האקדמית אונג
evic41@gmail.com

ד"ר כהן זדה אורן

ראש בית הספר ללימודי תואר שני, המכללה האקדמית לחינוך תלפיות
cohenzad@gmail.com

ד"ר לוי גזנפרנץ טניה

ממונה מחוזית התכנית הלאומית לילדים ונוער 360, משרד החינוך, מחוז צפון; המסלול לתואר שני במנהל חינוך, המכללה האקדמית תל חי
tanaiilan@gmail.com

ד"ר מאמו שי

החוג לחינוך, ראש המכון לפדגוגיה של חוסן, המכללה האקדמית חמדת
shaim310@gmail.com

ד"ר מחול-חורי סואר

החוג לעבודה סוציאלית, תל-חי אוניברסיטה בהקמה
siwar makhoul@gmail.com

ד"ר ניסים מיכל

הממונה על מסלולי החינוך המיוחד וראשת מסלול מלמ"ם (מורים לתלמידים עם מוגבלויות מרובות), המכללה האקדמית לחינוך ע"ש דוד ילין
nissimichal@dyellin.ac.il

ד"ר סולקין עידית

החוג לגיל הרך והחוג לחינוך גופני, המכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון;
החוג לחינוך והחוג לחינוך מיוחד, מכללת תלפיות
idit sulkin@gmail.com

ד"ר עצמון שירלי

מפקחת פיתוח מקצועי והדרכה, מחוז תל אביב, משרד החינוך
shiryaz@education.gov.il

גב' פינטו ליאורה

מנהלת גן, מוסמכת תואר שני בקריה האקדמית אונו
pintoliora@gmail.com

ד"ר פריאל יוסף

החוג לתנ"ך, המכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון; מרצה לתנ"ך וזמר עברי באוניברסיטת בר אילן.
priel483@gmail.com

פרופ' צווילינג מרדכי

המחלקה לכלכלה ומנהל עסקים, אוניברסיטת אריאל
motiz@ariel.ac.il

ד"ר קריסי מירי

מנהלת המרכז לנגישות אקדמית, מרצה בחוג לאנגלית ובחוג לחינוך, המכללה האקדמית אשקלון; החוג לאנגלית, המכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון
mirik@aac.ac.il

ד"ר שטיינמץ נועה

המחלקה לניהול מערכות בריאות, בית הספר למדעי הבריאות, אוניברסיטת אריאל
noasimplywrite@gmail.com

ד"ר שידלוב איתמר

ראש החוג לחינוך גופני, המכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון
itamar shidlov@gmail.com

ד"ר שלומית שניצר-מאירוביץ'

אוניברסיטת בר-אילן, הפקולטה לחינוך
Shulamit.shnitzer@biu.ac.il

המערכה של אחאב להשבת רמות גלעד לישראל (מל"א כב; דה"ב יח, ב-לג)

ניר ורגון

תקציר

מאמר זה מתמקד בסיפור המערכה שבין אחאב ויהושפט לבין בן-הדרד מלך ארם על רמות גלעד. אחאב מגיע לקרב הזה כמלך ותיק ועתיר ניסיון, לאחר שני ניצחונות על בן-הדרד ובלימת האשורים בקרב קרקר. המקרא בספר מלכים משקף את עליונותו של אחאב על יהושפט באמצעות כינויו 'מלך ישראל' (לעומת יהושפט שלא תמיד מכונה 'מלך יהודה') ומבטא את תחושת גאוותו של אחאב באמצעות חוסר רצונו להיוועץ בנביאים ולקבל את מרותם. תיאור ההתחפשות של אחאב בקרב עשוי להעיד מחד על נכונותו להיות לוחם אמיץ המתגבר על פחדיו, אך מאידך ניתן לראות בכך לעג לפער בין גאוותו לפני הקרב לבין חששו למות בקרב. כישלון ההתחפשות מלמד את הקורא שאין דרך להימלט מיד ההשגחה שגזרה עליו מוות. לצד ביקורת זו על אחאב, גבורתו ברגעיו האחרונים מתוארת בפירוט, באופן שהופך את דמותו המקראית לדמות מורכבת שיש בה גם מעלות. ליקוק דמו על ידי כלבים בבריכת שומרון אינו תואם את הנבואה שהכלבים ילקקו את דמו ביזרעאל. לאחר בחינת פתרונות שונים לבעיה זו, מסתבר שאכן לא נתקיימה כאן נבואת ליקוק הדם ביזרעאל בשל כניעתו לה' בסוף פרשת כרם נבות, ואולי גם בשל גבורתו בשדה הקרב.

תאריכים: אחאב, בן-הדרד, ארם, נבות, שומרון.

מבוא

1. הרקע למלחמה ברמות גלעד

העימות בין ישראל וארם ברמות גלעד פורץ לאחר כריתת הברית ביניהן בסוף מל"א כ, שבאה אחרי שני ניצחונות של אחאב על ארם. המקרא מתאר את המלחמה השלישית ביניהן ברמות גלעד כמערכה צבאית שנפתחה ביוזמתו של אחאב מלך ישראל, והסתיימה בתבוסת ישראל ובמות אחאב. מל"א כב נפתח כך:

(א) וַיֵּשְׁבוּ שְׁלֹשׁ שָׁנִים אֵין מִלְחָמָה בֵּין אֲרָם וּבֵין יִשְׂרָאֵל: (ב) וַיְהִי בַשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁית וַיֵּרֶד יְהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ־יְהוּדָה אֶל־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל: (ג) וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל אֶל־עַבְדָּיו: הִידְעֵתֶם כִּי־לָנוּ רָמַת גִּלְעָד וַאֲנַחְנוּ מַחֲשִׁים מִקָּחַת אֶתְּהָ מִיַּד מֶלֶךְ אֲרָם: (ד) וַיֹּאמֶר אֶל־יְהוֹשָׁפָט: הֲתִלְךָ אִתִּי לְמִלְחָמָה רָמַת גִּלְעָד? וַיֹּאמֶר יְהוֹשָׁפָט אֶל־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל: כְּמוֹנִי כְמוֹךָ כְּעַמִּי כְעַמְּךָ כְּסוּסֵי כְּסוּסֵיךָ (מל"א כב, א-ד).

האירוע מסתיים במותו של המלך במהלך הקרב:

[לז] וַיָּמָת הַמֶּלֶךְ וַיָּבֹא שְׁמֶרוֹן וַיִּקְבְּרוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ בְּשְׁמֶרוֹן.

נקודת ההנחה של מאמר זה היא שהמאורעות המתוארים במל"א כ, כלומר המלחמה בשמרון והמלחמה באפק, משקפים את המצב בראשית ימי אחאב הצעיר מלך ישראל (871 לפנה"ס ואילך, כמלך עצמאי), בימי מלך ארם המכונה כאן בן-ההרד, ובימי שלטון אשור נצ'פל הב' מלך אשור (883-859/8 לפנה"ס), שכתובותיו מתארות באריכות ובפירוט רב את מעשי האכזריות שעשה בעמים הנכבשים ושלא נודעו כמותם בתולדות מסופוטמיה.¹

1 האנאלים של אשורנצרפל מונים את מספר אנשי האויב שנטבחו, הוקעו, נשרפו ונלקחו בשבי. דוגמה לתיאור אכזריות: 200 מלוחמיהם חתכתי בחרבי, שללם הכבד נשאתי כעדר כבשים. בדמם צבעתי את ההר באדום כצבוע צמר; בשאירתם השחרתי את הגאיות. עריהם הרסתי, השמתי, שרפתי באש". ראו "אשורנצרפל השני", ויקיפדיה; ח' תדמור ("אשור והמערב", בתוך: אשור, **בבל ויהודה - מחקרים בתולדות המזרח הקדום**, ירושלים תשס"ו, עמ' 217. ראו תרגום כתובותיו לעברית אצל נ' נאמן, **מקורות לתולדות האימפריה האשורית: האלף הראשון לפנה"ס**, אוניברסיטת תל-אביב, החוג ללימודי המזה"ת הקדום, 1972, עמ' 8-11. לאנגלית: J.B. Pritchard, *ANET Relating to the Old Testament*, Princeton. New Jersey 1969' pp. 275-276. על פעולתם של מלכים אלה ראו ה"ו סאגס, **דברי ימי בבל - תולדות התרבות העתיקה של ארץ החידקל והפרת** (תרגום מאנגלית א' נגב, תל-אביב, עמ' 104-108).

על האירועים של מלחמה זו בין ארם לישראל ראו: J.A. Montgomery, *The Book of Kings* (ICC), Edinburgh 1951, pp. 390 ff. (להלן: מונטגומרי, מלכים); וכן ב' אופנהיימר, "יחס הנביאים לפוליטיקה החיצונית של אחאב", **ספר אורבך**, ירושלים תשט"ו, עמ' 84-86;

בן-הדרד מרמשק מנסה לנצל את שעת התורפה למלכות ישראל ולשעבדה. הנחה זו מתאימה לתיאורי הכתובים בפרק כ, שבו מופיע אחאב כמלך חלש המוכן להיות נתון לשלטון בן-הדרד וכמלך צעיר הזקוק לעצת הזקנים בטרם קבלת ההחלטה ליציאה לקרב. לעומתו, מלך ארם מנצל את השעה הקשה של מלכות ישראל כדי להשתלט עליה. אין הכתוב מספר את הסיבה שהביאה את בן-הדרד למלחמה. יש להניח שהמגמה הייתה לשנות את מעמדה של ממלכת ישראל ממעמד של גרורה למעמד של ארץ כיבוש, כפי שמסתבר ממל"א כ, פסוקים ה-ו, שלפיהם רצונו של בן-הדרד הוא לממש את בעלותו הלכה למעשה.²

J. Morgenstern, "Amos Studies, III: The Historical Antecedents of Amos' Prophecy", *Hebrew Union College Annual*, 15 (1940), pp. 59–304; pp. 259–304.

J. Morgenstern, "Chronological Data of the Dynasty of Omri", *Journal of Biblical Literature*, 59.3 (1940), pp. 385–396, p. 392. מורגנשטרן סבור שהקרבות הראשונים בין בן-הדרד השני לאחאב התרחשו בין השנים 874–873 לפנה"ס, בראשית ימי אחאב. רק בשלב מאוחר יותר היה הצבא הישראלי דומיננטי באזור, ובסוף ימי אחאב היו הארמים כבני חסות לישראלים (להלן - מורגנשטרן, עמרי). בעקבותיו ח' תדמור סבור שיש לקבוע זמנן של מלחמות אלה בראשית מלכותו של אחאב ולא בסופם, ראו הנ"ל, "ימי בית ראשון ושיבת ציון", בתוך: **תולדות עם ישראל בימי קדם**, ח"ה בן ששון (עורך), תל-אביב תשכ"ט, עמ' 119; תדמור, אשור, בבל ויהודה: (לעיל), עמ' 223–224. בשנת 858 לפנה"ס עלה על כיסא המלוכה באשור שלמנאסר השלישי, שהמשיך את מדיניות ההתפשטות הצבאית של אביו אשורנציפל, עד שנת 824 לפנה"ס. דיון מורחב בעמדה כרונולוגית זו ראו ב' אופנהיימר, **הנבואה הקדומה בישראל**. ירושלים תשל"ג, עמ' 180–184; ולאחרונה דיון מפורט על מועד שתי המערכות של אחאב ובן-הדרד עליהם מסופר בפרק כ, ראו ניר ורגון, המערכות הצבאיות הראשונות בין אחאב מלך ישראל לבין בן-הדרד מלך ארם (מלכים-א כ, יב-ל) **מעיינות ד** (תשפ"ו) טרם פורסם.

בניגוד לעמדה זאת, לדעת חוקרים רבים המלחמות בין ישראל לארם שעליהן מסופר בפרק כ התנהלו בשנים 855 ו-854 לפנה"ס בשנים שבהן היה הלחץ האשורי על ארם, כלומר בשנים האחרונות של אחאב. לדעתם, הסיום המפתיע של מלחמת אפק בברית בין ישראל לארם (מל"א כ, לד) מעידה שהאירוע התרחש בשעה שהאשורים התקרבו לחמת ואחאב נזקק לבן-הדרד, כדי לארגן את הקואליציה נגד שלמנאסר השלישי בשנת 853 לפנה"ס. ראו אונגר M. Unger, *Israel and the Aramaeans of Damascus*, Grand Rapids. Baker 1957, pp. 64–69, 70–74; וכן למשל ב' מזר, "מלחמות ישראל וארם בימי בית עמרי", בתוך: י' ליוור (עורך), **היסטוריה צבאית של ארץ ישראל בימי המקרא**, תל-אביב תשכ"ה, עמ' 210–212; א' בורנשטיין, **ממלכת ישראל בימי בית עמרי** (עבודת דוקטור), אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן תשס"ד, עמ' 96. כנגד דעה זו סברו אחרים כי לפי דעה זו יש אי התאמה בין היקפו המצומצם של צבא ישראל בקרבות שעליהם מסופר בפרק כ (פס' טו, כז) לבין החיל הרב שהביא אחאב לקרב קרקר (ראו מ' גרסיאל, בתוך: **מלכים א' (עולם התנ"ך)**, תל-אביב 1994, עמ' 198.

אם נקבל הנחה זאת, והקרבות בפרק זה היו בראשית ימי אחאב, אולי מדובר באותו מלך ארם שהוזכר בימי אסא מלך יהודה ובעשא מלך ישראל (מל"א טז, יח). לעומת זאת, כוגן סבור שהכוונה היא כי שלוש שנים עברו מתום הקרבות וכריתת הברית בין ארם וישראל, ובמספר הטיפולוגי "שלוש שנים" הכוונה היא לציון פרק זמן קצר, כמו "ביום השלישי" (בראשית כב, ד); "בחדש

הברית עם בן-הדר, יחד עם מעורבותו של מלך חמת, הפכו לגורם צבאי חשוב באזור. במאה התשיעית לפנה"ס שלוש הממלכות יכלו לעמוד יחד כנגד אשור, שהפכה למעצמה תוקפנית המסכנת את מלכות סוריה וארץ ישראל.³ עוד ייתכן שהצורך בברית הצבאית מול האשורים היה השיקול המרכזי שגרם לאחאב לכרות ברית אחים עם בן-הדר, למרות תבוסתו של בן-הדר באפק.⁴

אם כן, נראה שהמערכות של שומרון ואפק התקיימו בתחילת ימי אחאב, והמרחק בין מלחמת אפק לבין מלחמת רמות גלעד שבה נעסוק במאמר זה אינו שלוש שנים אלא למעלה מחמש-עשרה שנה, בשונה מהכתוב **כמשמעו במקרא** (852 לפנה"ס).

את המספר "שלוש שנים" שבפתיחת פרק כב, "וַיָּשְׁבוּ שְׁלֹשׁ שָׁנִים אֵין מִלְחָמָה בֵּין אָרָם וּבֵין יִשְׂרָאֵל", ניתן לפרש כמספר טיפולוגי. כלומר, כבר הרבה שנים לא הייתה מלחמה בין ישראל לבין ארם, אם כי לא מצאנו במקרא מספר טיפולוגי "שלוש שנים" המציין זמן ארוך (לעומת מספרים טיפולוגיים כמו 40 שנה וכדומה המציינים זמן רב).⁵ במקבילה בדברי-הימים ב, פרק יח, פסוק ב, לא נזכרו שלוש השנים, אלא "וַיֵּרֶד וַיהוֹשֻׁפָּט לְקֶץ שָׁנִים אָל-אַחָאָב לְשִׁמְרוֹן". לחלופין, אפשר להניח שההיגד "שלוש שנים" מתייחס לאירוע אחר של מלחמה עם ארם שנמצא באוסף הסיפורים שהיו מספרים בחוג הנביאים אך לא נשתמר במקרא. לפי כמה פרשנים מסורתיים, יש מקום להציע ששלוש שנים עברו מאז סיפור "כרם נבות" המוזכר בפרק הקודם להיגד זה.⁶

השלישי (שמות יט, א), ואין לתלות בו דיוק לשם חישוב כרונולוגי (ראו מ' כוגן, **מלכים א, עם מבוא ופירושו (מקרא לישראל)**, תל-אביב תש"ף, עמ' 297, 352).

3 ראו תדמור, תולדות (לעיל, הערה 1), עמ' 119-120, וכן מלמט, "מלחמות ישראל ואשור", י' ליוור (עורך). **היסטוריה צבאית של ארץ ישראל בימי המקרא**, תל-אביב תשכ"ה, עמ' 248-249.

4 מזר, מלחמות (לעיל, הערה 1), עמ' 212; א' גרוסמן, "ברית צבאית עם עמי ניכר בספר מלכים", **מים מדליו - שנתון המכללה הדתית למורים ע"ש רא"מ ליפשיץ**, א (תש"ן), עמ' 144-150; אופנהיימר, הנבואה הקדומה (לעיל, הערה 1) עמ' 181-184; ש' ורגון, "המשא ומתן והברית בין ישראל לארם (מל"א כ 31-34)", בתוך: **בארצות המקרא: מחקרים בנבואה, בהיסטוריה ובהיסטוריוגרפיה נבואית**, רמת-גן תשע"ה, עמ' 190-192.

5 ראו ג' ברזילי, "דרך שלושת ימים: למשמעות של ביטוי מספרי במקרא ובפרשנות הקדומה", **מחקרי מורשתנו** ב-ג (תשס"ד), עמ' 17-28, ושם ספרות, בעיקר הערה 2; ג' ברזילי, "ארבעים שנה עד תם כל הדור" (במדבר לב 3): קריאה טיפולוגית וקריאה מילולית של ביטוי מספרי במקרא", בית מקרא נח (תשע"ג), עמ' 42-61, ובפרט עמ' 42-44.

6 כהצעת רלב"ג: "מפני שנכנע אחאב מפני השם יתברך, האריך לו השם יתברך מה שאמר לו, שתהיה נפשו תחת נפש מבן-הדר בהלחמו עמו (ראו מל"א כ, מב) שלש שנים. וידמה, שמה שאמר לו 'ועמך תחת עמו' (שם) האריך השם יתברך עד עת חזאל". [הפרשנים רש"י, רד"ק, רלב"ג, ר' יוסף קרא במאמר, מובאים על פי **מקראות גדולות הכתר, מלכים**, מנחם כהן (מהדיר ועורך), רמת-גן תשנ"ה]. וכך גם אברבנאל בפירושו לפסוק א ומלבי"ם בפירושו לפרק כא, כט. הפרשנים הללו אומנם סבורים ששלוש שנים הם מזמן הקרב באפק, אך הם סבורים שהסיבה לפרק זמן זה הוא

לפי הנחת מאמר זה, כחמש-עשרה שנים לפני הקרב ברמות גלעד (כב, א-מ; דה"ב יח, ב-לד), התקיים שיתוף פעולה בין ישראל וארם. שיתוף פעולה המתגלה בברית שנים-עשר המלכים נגד אשור בין השנים 855 לפנה"ס ועד שנת 853 לפנה"ס. מקורות האינפורמציה הן התעודות - האנאלים מימי שלמנאסר השלישי מלך אשור (859-824 לפנה"ס). באנאלים יש דיווח מסודר המתוארך על ידי אפונימים או שנות מלוכה. שלמנאסר השלישי רושם את ניצחונותיו כחלק מניצחונות האלים ואת המתנות שהוא לוקח כחלק ממה ששייך לאלים, ולפיכך אין דיווח על כישלונות.⁷ לפי הדיווח האשורי, בשנה השישית למלכותו (853 לפנה"ס) התקבצו כוחות בעלי הברית של ממלכות סוריה וחוף הים לקרב בקרקר בתחום ממלכת חמת שעל גדת נהר האורונטס (ארנת) (צפונית-מזרחית ללאדקיה) נגד צבא אשור בהנהגת שלמנאסר השלישי. בין בעלי הברית שהתייצבו מולו נמנה גם אחאב מלך ישראל, שהגיע לקרקר עם יחידות גדולות של רכב ולוחמים. למרות שמלך אשור טוען כי ניצח את בעלי הברית ניצחון מוחץ (המונוגלית מכוּרַח, טור ב, שורות 97-102), נראה שהם הצליחו להרוף אותו והוא נאלץ לחזור לאזור עוד שלוש פעמים במשך העשור הבא (בשנים 849, 848, 845 לפנה"ס) בניסיון להרחיב את גבולות השפעתו, ואף במסעות אלה הוא נכשל.⁸

במקרא אין זכר לקרב קרקר, אך יש תיאור מפורט של המלחמות בין ישראל לבין ארם בימי אחאב, ואף יש תיאור אצלנו במל"א כב (ובמקבילה בדה"ב יח) כיצד נפל אחאב בשדה הקרב ברמות גלעד (כב, לד-לז; דה"ב יח, לג-לד).

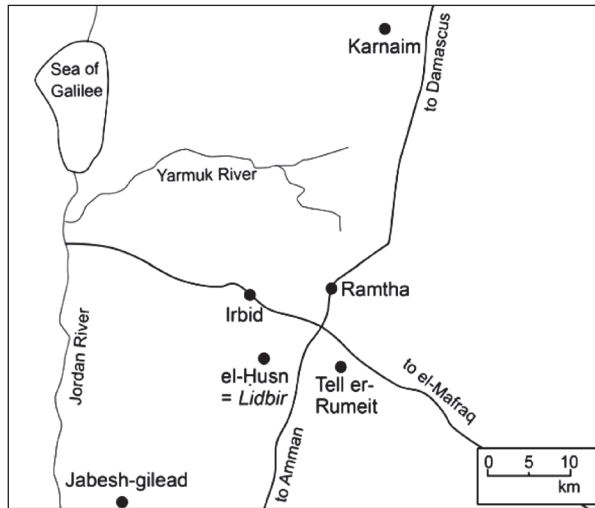
קרב רמות גלעד מעיד על פירוק השותפות של אחאב עם ארם תקופה קצרה אחרי קרב קרקר בשנת 853 לפנה"ס. מלחמה זו אירעה ככל הנראה בשנת 852 לפנה"ס, חודשים מעטים אחרי עמידתו בברית צבאית לצד מלך ארם נגד מלך אשור, כשהבין אחאב שבן-הדד אינו מממש את ההסכם ביניהם ומחזיק בשטחים חשובים על "דרך המלך" ברמות גלעד, דבר שמשפיע על ממלכת ישראל ודרכי המסחר, ולכן פתח במערכה ברמות גלעד.⁹

7 הכניעה מפני ה' שהפגין אחאב לאחר התוכחה של אליהו על חטאו בכרם נבות (כא, כז-כט).
ח' תדמור, "אשור והמערב", בתוך: **אשור, בבל ויהודה - מחקרים בתולדות המזרח הקדום**, ירושלים 2006, עמ' 217-218.

8 ראו כוגן, מלכים (לעיל, הערה 2), עמ' 364; מ' כוגן, **אסופת כתובות היסטוריות מאשור ובבל: מאות ט'-ו' לפנה"ג, ירושלים תשס"ד**, עמ' 10-11. י' אהרוני, **ארץ ישראל בתקופת המקרא, גיאוגרפיה היסטורית**, מהדורה מתוקנת בעריכת י' אפעל, ירושלים תשמ"ז, עמ' 258-260. ניתוח מפורט של התעודות על קרב קרקר ראו ג' גליל, **ישראל ואשור**, חיפה תשס"א, עמ' 27-33, ושם ספרות מחקרים; ניתוח מפורט של התעודות האשוריות בנושא ראו גם בורנשטיין, ממלכת ישראל (לעיל, הערה 1), עמ' 106-112. אחרי העדות על השתתפות אחאב בקרב קרקר בשנת 853 לפנה"ס אין בשאר התעודות זכר לישראל, משמע שהברית בין ארם לישראל התפוררה מייד לאחר מלחמת קרקר.

9 ראו ח' תדמור, "הכרונולוגיה של תקופת המלוכה", בתוך: א' מלמט (עורך), **ההיסטוריה של עם ישראל: ימי המלוכה - היסטוריה מדינית**, ירושלים תשמ"ב, עמ' 225. הערה 39. גליל, ישראל ואשור (לעיל, הערה 8), עמ' 30-33; מ' אילת, **קשרי כלכלה בין ארצות המקרא בימי בית ראשון**,

רמות גלעד הייתה עיר מקלט (דב' ד, מד), עיר לוויים (יהו' כא, לו), וגם עיר שבה ישב אחד משנים-עשר הנציבים שגבו מיסים עבור שלמה, והיה אחראי על הגבייה באזור הגלעד והבשן (מל"א ד, יג). ממקומה במישור בצפון הגלעד, שלטה רמות גלעד על כל התנועה במרחב זה, ולכן התנהלו באזור כמה קרבות מכריעים בין צבאות ישראל וארם-דמשק, כמו המלחמה של אחאב ויהושפט נגד בן-ההדד בפרקנו (מל"א כב), וכמו מלחמתם של יהורם בן אחאב ויהואחז בן יהושפט שניסו גם הם לכבושה מידי חזאל (מל"ב ח, כח-כט). איתורה של רמות גלעד שנוי במחלוקת ויש כמה אתרים בעלי שם דומה שהוצעו כזיהוי לרמות גלעד.¹⁰ לאחרונה התחזקה העמדה שיש לזהותה בתל א-ראמית' שמזרח לארְבֵד, על הדרך המוליכה מרבת עמון לרמשק.¹¹

איור מס' 1: מיקומה של רמת גלעד

מתוך המאמר: Tell er-Rumeit in Northern Jordan: Some Archaeological and Historical Observations *Semítica* 55 (2013), pp.7–23

ירושלים תשל"ז, עמ' 30-31. יש להניח שאחאב המתין כשנה עד לאביב אחרי קרב קרקר, ורק אז יצא לקרב רמות גלעד (ראו מזר, מלחמות ישראל (לעיל, הערה 1), עמ' 212; י' אלמקייס, **אחאב מלך ישראל - קיום לדמותו הצבאית של מלך ישראל** (עבודת גמר) אוניברסיטת אראל בשומרון, עמ' 86-87.

10 לסקירת הדעות השונות עיינו בוסתנאי עודד, "רמות גלעד", בתוך: אנציקלופדיה מקראית: אוצר הידיעות על המקרא ותקופתו, ירושלים 1976, עמ' 379.

11 נ' גליק, מעבר לירדן, תל אביב, תש"ך, עמ' 70-74; I. Finkelstein, O. Lipschits and O. Sergi, "Tell er-Rumeit in Northern Jordan: Some Archaeological and Historical Observations", *Semítica* 55 (2013), pp. 7–23; I. Finkelstein, I. Koch, and O. Lipschits, *The Biblical Gilead: Observations on Identifications, Geographic Divisions and Territorial History*. *Ugarit-Forschungen*, 43 (2011), 131–159; כוגן, מלכים (לעיל, הערה 2), עמ' 119.

2. המהלכים שקדמו ליציאה לקרב

סיפור המערכה השלישית שנערכה בין אחאב לבן-הדרד ברמות גלעד ומותו של המלך אחאב משולב בסיפור נבואי על מיכיהו בן ימלה (מל"א כב = דה"ב יח, ב-ג).¹² הסיפור מסופר על רקע ברית צבאית בין אחאב בן עמרי מלך ישראל לבין יהושפט בן אסא מלך יהודה, והכוונה לצאת למלחמה נגד בן-הדרד השני, מלך ארם, כדי להחזיר את רמות גלעד לישראל.¹³

עיקר עניינו של הסיפור הנבואי בפרק זה הוא ביצירת הבחנה בין סוגים שונים של נביאי ה', וחידוד ההבדלים בין מדרגות שונות של נבואה. בחברה המקראית הורגש צורך ביצירת אמות מידה להבחנה בין נביא שקר לנביא אמת, המנבאים כולם בשם ה'. אמות מידה אלה באים לידי ביטוי בדברים יח, יח-כב, ובאים לידי ביטוי רב יותר בספרות הנבואית (למשל ירמיה כג, כא-כט; יחזקאל יג; מיכה ג, ה, ועוד).¹⁴

אנו נתמקד בהמשך המאמר בסיפור המערכה בלבד, הבנוי מפסוקי הפתיחה (כב, א-ד, מפגש אחאב ויהושפט) ומפסוקי המערכה עצמה שבה אחאב מת (פס' כט-לז).¹⁵

הסיבות למלחמת רמות גלעד היו התביעות הטריטוריאליות שהיו לממלכת ישראל באזור צפון הגלעד ('רמות גלעד' - האזור ולא רק העיר), והיתרונות הכלכליים והצבאיים של חבל ארץ זה.¹⁶

12 זהו הסיפור היחיד מכל סיפורי הנביאים שחוזר בשינויים קלים בספר דה"ב יח, א-כז. ראו מ' סבתו, "גזרה ובחירה בסיפור מותו של אחאב (מל"א כב, א-מ)", בתוך: **על דרך האבות** (שלושים שנה למכללת יעקב הרצוג ליד ישיבת הר עציון) - קובץ מאמרים בנושאי תורה וחינוך, א' בזק, ש' ויגודה, מ' מוניץ (עורכים), **אלון שבות תשס"א**, עמ' 397-417; י' גרוסמן, "סיפור מיכיהו בן ימלה ומות אחאב (מל"א כ"ב) - עריכה מתערבת", בתוך: **עיוני מקרא ופרשנות**, י' מנחת ידידות **הוקרה לשמואל ורגון**, רמת-גן תשע"א, עמ' 157-178 (ושם ספרות). ש' יפת, **דברי הימים ב (מקרא לישראל)**, תל-אביב תשפ"ד, עמ' 900-912.

13 ראו א' רופא, "סיפור מיכיהו בן ימלה ושאלת הסוגים של סיפור הנביאים", **הגות במקרא**, ב', גבעתיים תשל"ז, עמ' 233-244. הנ"ל, **סיפורי הנביאים: הסיפור הנבואית במקרא - סוגיה ותולדותיה**, ירושלים תשמ"ג [1], עמ' 121-128. B.O. Long, "The Form and Significance of 1 Kings 22: 1-38", in: A. Rofe and Y. Zakovitch (eds), *Isac Leo Seeligmann Volume: Essay on the Bible and Ancient World*, Vol.III, Jerusalem 1983, pp. 193-208. (הצורה והמשמעות של מל"א כב 1-38, **ספר זליגמן**, החלק האנגלי).

14 ראו יאירה אמית, בתוך: **עולם התנ"ך, מלכים א**, תל-אביב 1994, עמ' 199; א' סמט, "סיום הסיפור - מות אחאב", בתוך: **מלחמות אחאב - פרקי נביאים בספר מלכים**, ירושלים תשפ"ג, עמ' 268-282.

15 דיון מפורט על המפריד והמחבר בין סיפור המערכה ברמות גלעד לבין הסיפור הנבואי על הוויכוח והמאבק בין הנביאים לבין מיכיהו בן ימלה, ודיון על דמותו של גיבורי הסיפור ראו גרוסמן, מיכיהו (לעיל, הערה 12).

16 ראו י' קיל, **ספר מלכים (דעת מקרא)**, ירושלים תשמ"ט, עמ' כג; וכן מזר, **מלחמות ישראל** (לעיל, הערה 1), עמ' 211.

"וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל (אחאב) אֶל־עֲבָדָיו: הִידְעֶתֶם כִּי־לָנוּ רָמַת גִּלְעָד וְאַנְחָנוּ מַחֲשִׁים וְשׁוֹתְקִים, לֹא עוֹשִׂים דְּבַר מִקְּחַת אֶתָּה מִיַּד מֶלֶךְ אֲרָם" (פס' ג). אחרי ההצלחה בהדיפת צבאות אשור במלחמת קרקר, ראה אחאב צורך להחזיר לעצמו את השליטה באזור הגלעד. רד"ק (פס' ג) אינו מודע לקרב קרקר ומסביר את העיתוי באופן אחר. לדעתו, רמות גלעד לא הייתה אחת מ"הערים אשר לקח אבי מאת אביך" (מל"א כ, לד) ולכן לא הייתה חלק מההסכם שנכרת באפק ונאכף באופן מידי, אלא רמות גלעד נכבשה מוקדם יותר, ואחאב לא חשב עליה כשעת ההסכם. לאחר מכן נזכר בה, אך כבר היה הסכם שלום עם ארם שלא היה כדאי לשוברו. העיתוי הזה נבחר בגלל הביקור של המלך יהושפט אצל אחאב, שביטא את השותפות בין יהודה לישראל. שותפות זו נתנה לאחאב את התחושה שיש לאל ידו להשיב את מה שהיה מגיע לו. פרשנים אחרים אומרים שרמות גלעד הייתה כלולה בהסכם המקורי אבל אחאב לא שם לב עד עכשיו להפרת ההסכם.¹⁷

"וַיֹּאמֶר (אחאב) אֶל־יְהוֹשָׁפָט [מלך יהודה]: הֲתִגְלֶךָ אִתִּי לְמַלְחָמָה רָמַת גִּלְעָד? וַיֹּאמֶר יְהוֹשָׁפָט אֶל־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל: כְּמוֹנִי כְּמוֹךָ כְּעַמִּי כְּעַמְּךָ כְּסוֹסֵי כְּסוֹסֵיךָ" (מל"א כב, ד). סגנון תשובת יהושפט לשאלת אחאב מבטא התבטלות בפני גיבור הסיפור אחאב, המכונה מלך ישראל. יהושפט, לעומת זאת, מוזכר בשמו בלבד וללא תואר המלכות (בדה"ב יח, ג כתוב "יהושפט מלך יהודה").¹⁸ מערכה צבאית זו היא מערכה שיזם אחאב מלך ישראל, ולכן חשוב היה למקסם את הכוחות הלוחמים משתי הממלכות, וכן לגייס דעת קהל על ידי קהל נביאים שעודדו אותו לצאת לקרב (מל"א כב, ו-ז). לכן הוא הסכים לדרישת יהושפט הנחות ממנו לשאול נביא, שאינו מקובל עליו, כדי לרצות את יהושפט לפני הקרב.¹⁹

כאשר אחאב יוצא למלחמה הוא אמור לזכור שלוש נבואות שניבאו לו נביאי ישראל: הנביא האלמוני שהוכיח אותו על הברית שכרת עם בן-הדרד אחרי הניצחון באפק: "וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵינוּ: כֹּה אָמַר ה': יַעַן שָׁלַחְתָּ אֶת־אִישׁ־חַרְמֵי מִיַּדְךָ,²⁰ וְהִיְתָה נַפְשֶׁךָ תַּחַת נַפְשׁוֹ וְעַמְּךָ תַּחַת עַמּוֹ" (כ, מב). אליהו הנביא שהודיע לו אחרי רצח נבות הזורעאלי כי: "וְדַבַּרְתָּ אֵלָיו לֵאמֹר: כֹּה אָמַר ה': בְּמָקוֹם אֲשֶׁר לָקַחוּ הַכְּלָבִים אֶת־דָּם נְבוֹת יִלְקוּ הַכְּלָבִים אֶת־דַּמְךָ גַּם־אֶתָּה" (מל"א כא, יט), כלומר גופתו לא תובא לקבר אלא תהיה מושלכת על פני השדה, ובהמשך כוללת הנבואה גם גזרה על השמדת בית אחאב כולו (פס' כא-כד). ונבואתו של מיפיהו בן־ימלה שהודיע לו: "וְהָ דָּבָר עֲלֶיךָ רָעָה" (כב, כג); "וַיֹּאמֶר מִיֶּכְיָהוּ [אל אחאב] אֶס־שׁוֹב תָּשׁוּב בְּשָׁלוֹם לְאֶדְדָּרְךָ ה'" (כב, כח). מי שקורא את סיפור המערכה מצפה לראות כיצד יתקיימו נבואות אלה בהמשך פרק כב.

17 רלב"ג, אברבנאל ומלבי"ם על אתר.

18 לסטייה זאת מהסיפור בספר מלכים יש כנראה משמעות. במל"א כב יהושפט נקרא עשר פעמים בשמו בלבד, ורק שלוש פעמים בתוארו המלא "מלך יהודה" (פס' ב, ג, כט) ואילו אחאב נקרא תמיד בצירוף התואר "מלך" (חמש-עשרה פעמים "מלך ישראל" ושלוש-עשרה פעמים "המלך", רק פעם אחת בשמו בלבד - בדברי ה' (מל"א כב, כ). מיוחד הוא הציון "יהושפט מלך יהודה" מול "מלך ישראל בלבד (מל"א כב, ב, ג, כט). (ראו, יפת, דה"ב (לעיל, הערה 12), עמ' 900-901.

19 ראו אלמקייס, אחאב (לעיל, הערה 9), עמ' 87.

20 כך על פי תרגום השבעים ותרגום הוולגטה ללטינית.

לפני תחילת המערכה מוצג אחאב כדמות בעלת קווים שליליים לעומת דמותו של יהושפט מלך יהודה. אחאב של פרק כב, לאחר הניצחון באפק, ולאחר ההצלחה בבלימת האשורים בקרב קרקר, ולאחר עשרים ושתיים שנות מלכות, מרגיש חזק מאוד ולכן אינו חש צורך לשאול בעצת הזקנים כפי שעשה בצעירותו (כמו בפרק כ) או בעצת נביא. לעומת זאת, מלך יהודה עומד על כך, כי לפני היציאה לקרב יש לשאול את דבר ה' על ידי נביא (פס' ה; השו"מ"ב ג, יא), וכששמע את הצגת הנביאים "פֶּה אֶחָד" - הסתייג ממנה וראה בה הצגה: "וַיֹּאמֶר יְהוֹשָׁפָט: הֲאִינִי פֶה נְבִיא לַה' עוֹד וְנִדְרָשָׁה מֵאוֹתוֹ"²¹. דבריו הביקורתיים של אחאב על הנביא שהתנבא עליו "רק רע", נתקלו בביקורת מצד יהושפט: "אֶל-יֹאמֶר הַמֶּלֶךְ כִּן" (פס' ח). בהמשך הסיפור אחאב מצטייר כמלך שמטיל את רצונו על סביבתו לפני צאתו למלחמה. כך נראה מדברי המלאך שנשלח להביא את הנביא מיכיהו בן ימלה: "וְהַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר הִלֵּךְ לְקִרְאֵהוּ דִבֶּר אֵלָיו לֵאמֹר הִנֵּה נָא דְבָרֵי הַנְּבִיאִים פֶּה אֶחָד טוֹב אֶל הַמֶּלֶךְ יְהִי נָא דְבָרְךָ כְּדָבַר אֶחָד מֵהֶם וְדַבַּרְתָּ טוֹב" (פס' יג).

3. תרגיל ההתחפשות של אחאב וכשלונו

לפני היציאה לקרב ברמות גלעד נוקט אחאב צעד בלתי שגורתי:

(כט) וַיַּעַל מֶלֶךְ-יִשְׂרָאֵל וַיהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ-יְהוּדָה רֶמֶת גִּלְעָד: וּשְׁנֵי הַמְּלָכִים יָצְאוּ לַמְּלַחְמָה אֶל רִמּוֹת גִּלְעָד. (ל) וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֶל-יְהוֹשָׁפָט: הַתְּחַפֵּשׂ נָבֵא בַּמְּלַחְמָה וּבְמִשְׁמַעוֹת כְּתִרְגוּם יוֹנָתָן: "אֲנִי אֶשְׁתַּנִּי וְאֵיעוֹל בְּקִרְבָּא" אֲנִי אֲשַׁתְּנָה, (אתחפש) ואבוא המלחמה, וכן תרגמו בשבעים והפשיטתא. אֲנִי אֲתַלְכֵּשׁ בְּכַגְדֵי רִגְלִים וְאֶתְהַ אֲבַל אֶתְהַ, יְהוֹשָׁפָט, תִּישָׂאֵר בְּכַגְדֵיךָ - בְּכַגְדֵי מַלְכוּתוֹ לְבֹשׁ בְּגָדֶיךָ. וַיִּתְחַפֵּשׂ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וַיָּבֹאוּ בַּמְּלַחְמָה.

אחאב למעשה דוחה את אזהרת הנביא ויוצא למלחמה, אך מצד שני נוהג כאדם שמודע לסכנה הנשקפת לו ונוקט אמצעי זהירות. הוא ניסה להסתיר את זהותו על ידי התחפשות וכך מבקש להטעות את האויב. אחאב חשש שהארמים יבקשו להמיתו וכך יכריעו את המערכה, אך מוכן להיות לוחם אמיץ ולהתגבר על פחדיו. המפרשים המסורתיים סברו שחשש זה נובע בשל שלוש הנבואות, ובמיוחד נבואת מיכיהו,²² אך ייתכן גם שהיה לו

21 בבלי, סנהדרין פט ע"א: דְּכִתְיִב: "וַיֹּאמֶר יְהוֹשָׁפָט הֲאִינִי פֶה נְבִיא עוֹד לַה'". אָמַר לִיה [אחאב]: הָא אִיכָא כָּל הַיְנִי. [הרי ישנם כל אלה? והנה כל אלה הנביאים הם לה? הלא יש כל-כך הרבה נביאים ואתה מבקש עוד נביא אחד?] אָמַר לִיה [יהושפט]: כִּן מְקוֹבְלֵי מִבֵּית אַבִּי אָבָא: סִגְנוֹן אֶחָד [תוכן אחד, עניין אחד] עוֹלָה לְכֶמָה נְבִיאִים. וְאִין שְׁנֵי נְבִיאִים מְתַנְבְּאִים בְּסִיגְנוֹן [=בנוסח. בלשון אחת] אֶחָד" [אלא בנוסחים שונים, נמצא שאין בדבריהם ממש, ואינם נביאי ה' אמיתיים].

22 לפי יוסף בן מתתיהו: "ואחאב ויהושפט הסכימו ביניהם, שאחאב יפשוט את בגדי המלכות שלו ומלך ירושלים יעמוד במערכה (במקומו) לבוש בגדו של אחאב, כדי להערים על דברי הנבואה של מיכיהו" (קדמוניות היהודים (א' שליט מתרגם ועורך) ירושלים-תל-אביב 1967, ספר שמיני,

מידע מודיעיני שכך הורה בן-הדרד לפקודיו,²³ או שחשש שהאויב האזין לדברי הנביא שניבא שהוא ימות בקרב.²⁴ התחפשותו של אחאב אִפשרה לו להתמקם בקרב הלוחמים בקו החזית בטווח חיצוי האויב ומשם לנהל את הקרב. לכאורה היציאה לקרב בתחפושת מעידה על גבורה, אבל נראה כי המספר מציג את בקשת אחאב בלעג. אף שבמשך תיאור האירוע עד היציאה לקרב מול הנביאים ויהושפט מודגש ביטחוננו העצמי הרב, הרי בבקשתו להתחפש מחשש שייפגע יש לעג וקלס לדמותו של המלך, וביקורת על ביטחוננו העצמי המופרז שהתגלה בסיפור שלפני הקרב.

"וּמֶלֶךְ אָרָם צָוָה אֶת־שָׂרֵי הָרֶכָב אֲשֶׁר־לוֹ שְׁלֹשִׁים וּשְׁנַיִם²⁵ לְאֹמֶר: לֹא תִלָּחֲמוּ אֶת־קָטָן וְאֶת־גָּדוֹל, כִּי אִם־אֶת־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל לְבַדּוֹ" (פס' א). מלך ארם מבין שגורל המלחמה תלוי באחאב. אם הוא יוכה, המערכה תוכרע. מתברר שבן-הדרד נתן הוראה לשרי הרכב שלו לפגוע רק במלך ישראל עצמו. להריגתו של המנהיג יש משמעות רבה בשדה הקרב הקדום: 1. משמעות מורלית²⁶ (ולהלן ציטוט ממה שכתב א' סמט בנידון). 2. המנהיג/המצביא הוא גם משלם השכר לחייליו ולכן הייתה תמיד השתדלות לפגוע בו.²⁷ ר' משה אשכנזי בפירוש הפסוק תמה מאוד על התנהגות כפוית טובה זו, שכן אחאב עשה לו טובה אישית וחנן אותו, ולכן היה מצופה שהוא הוא ישתדל לא לפגוע באחאב.²⁸ אולם מסתבר שהמהלך זה נבע מהבנתו את חשיבותו האסטרטגית של המלך אחאב ומהחשש שאם חייליו לא יתמקרו בו הוא עלול להימלט.²⁹ ר' משה אשכנזי קיבל הסבר זה אך הציע הסבר נוסף: כך היא דרכם של אנשים אכזריים, שדווקא כשהם מזהים מישהו שמיטיב להם, הם מתנכלים לו. לפי דבריו, אירוע זה מציב באור שלילי ביותר את המהלך של אחאב לחנון את בן-הדרד. לא

טו, ה' 412, עמ' 309). וכן עולה מפירושיהם של ר' יוסף קרא, רלב"ג, אברבנאל והמלבי"ם. פירושים

נוספים ראו סמט, מלחמות אחאב (לעיל, הערה 14), עמ' 269.

23 "וּמֶלֶךְ אָרָם צָוָה אֶת־שָׂרֵי הָרֶכָב אֲשֶׁר־לוֹ [...] לְאֹמֶר: לֹא תִלָּחֲמוּ אֶת־קָטָן וְאֶת־גָּדוֹל, כִּי אִם־אֶת־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל לְבַדּוֹ" (פס' א). כך אלמקייס, אחאב (לעיל, הערה 9), עמ' 87.

24 ר' יוסף קרא ומלבי"ם.

25 'שְׁלֹשִׁים וּשְׁנַיִם' חסרות במקבילה בדה"ב יח, ל.

26 סמט, מלחמות אחאב (לעיל, הערה 14), עמ' 278-279.

27 ראו י' ידין, **תורת המלחמה בארצות המקרא**, ירושלים-תל-אביב 1963, עמ' 306 ועוד מקומות בספר זה. והשוו גם את הנסיגה האדומית עם הריגתו/שריפתו של בן מלך אדום על חומת קיר מואב (פרשנות רד"ק למל"ב, ג, כז), וכן הייתה חשיבות גדולה בהריגת סיסרא, ובמידה מסוימת גם הריגת גוליית שהביאה לנסיגת הפלישתים.

28 ר' משה יצחק אשכנזי טדסקי, (איש טריאסט), **ספר הואיל משה**, גורזיה 1870, עמ' 256.

29 ראו רד"ק על אתר; וסמט, מלחמות אחאב (לעיל, הערה 12), עמ' 273. לפי תיאור המספר, צבא ארם היה מודע לדמותו המנהיגותית של אחאב בקרב, ולכן אם המלך לא יהיה בקרב, אם ייהרג, הקרב יוכרע והצבא ינוס מפניו. גרשון גליל העלה סברה, שמא ניתן לראות שמלך ארם ניסה בפקודת הקרב שלו לפגוע רק במלך אחאב על מנת להביא לסיום הלחימה עם פגיעה מינימלית בצבא ישראל שהיה לפני כן בן בריתו בקרב קרקר, ואולי אף יהיה בעתיד, בקרבות נוספים מול אשור. ישראל ואשור (לעיל, הערה 8), עמ' 33.

רק שמהלך זה לא הציל את אחאב אלא הוא זה שגרם למותו.³⁰ רלב"ג ואברבנאל סבורים שיד ה' היא זו שהובילה את בן-הדרד לשיטת לחימה זו, בהתאם לנבואת מיכיהו בפס' טו, שהעם יפוצו "כצאן אשר אין להם רעה". אם הרועה ייהרג, צבא העם יתפור. יש להעיר על פירוש זה, שלמרות שברור שיד ה' הייתה במהלך זה, עדיין נכון לחפש את הסיבות הטבעיות לבחירה זו, כפי שעשו המפרשים האחרים.³¹ מלבי"ם סבר שהיו לבן-הדרד מרגלים שסיפרו לו את דברי הנביא (כפי שחשש אחאב על פי ר' יוסף קרא) ולכן פעל בהתאם להם.

הכתוב מספר כי הלוחמים של ארם זיהו את הלוחם הלבוש בכגדי המלך אחאב ועטו עליו להורגו, ורק זעקתו של יהושפט הצילה את חייו.

(לב) וַיְהִי כִּי־בָּאוּ שְׂרֵי הָרֶכֶב אֶת־יְהוֹשֻׁפֵּט וְהָמָּה אָמְרוּ: 'אֵךְ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל הוּא', וַיִּסְרוּ³² עָלָיו לְהִלָּחֵם [פְּנֵי אֵלָיו לְהִילָחֵם בּוֹ] וַיִּזְעַק יְהוֹשֻׁפֵּט: ³³(לג) וַיְהִי כִּי־בָּאוּ שְׂרֵי הָרֶכֶב כִּי־לֹא־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל הוּא, וַיָּשׁוּבוּ מֵאַחֲרָיו: (לד) וְאִישׁ לְלוּחֵם קִשְׁת אַרְמִי מִשָּׁךְ בְּקִשְׁת לְתַמּוֹ [קִשְׁת אֶלְמוּנֵי יֵרֵה לְפִי תַמִּימוֹתוֹ לַעֲבַר אַחֲבָב מִבְּלֵי שִׂידַע שֶׁהוּא הַמֶּלֶךְ וּפָגַע בּוֹ] וַיִּכֶּה אֶת־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל בֵּין הַרְבָּקִים וּבֵין הַשְּׂרִיזִן [הַחֵץ פּוֹגַע דּוּקָא בְּמִקּוֹם הַמְדוּיק לְחַדְדוֹר לְגוֹפּוֹ שֶׁל אַחֲבָב הַלוּחֵם, בֵּין קִשְׁשֵׁי הַשְּׂרִיזִן, שֶׁהֵגֵן עַל הַלוּחֵם. וּמִתְבָּרַר לְקוֹרָא כִּי "לֹא יוֹעִילוּ הַתְּחַבּוּלוֹת שֶׁלֹּא כִרְצוֹן הָאֵל" (רד"ק). כֹּאן יִדְעָה רֵאשׁוֹנָה עַל שִׁימוּשׁ בְּשִׂרְיֹן כְּצַבָּא יִשְׂרָאֵל]. וַיֹּאמֶר לְרֶכְבּוֹ: הִפֹּךְ יָדְךָ וְהוֹצִיאֲנִי מִן־הַמַּחְנֶה [סוֹבֵב בִּידֶךְ אֶת הַמְּרַכְבָּה לְאַחֹר, וְהוֹצִיא אֹתִי מִמַּחְנֶה הַלוּחָמִים כְּחֹזֵת הַצְּבָא] כִּי הִחְלִיתִי [נַעֲשִׂיתִי חֵלֶשׁ, נַפְצַעְתִּי, וְאֵינִי יֹכֵל לְנַהֵל אֶת הַקָּרָב].

בפציעה של אחאב בקרב מודגשת המקריות. איש אלמוני יורה "לְתַמּוֹ", ללא כוונה ברורה, ופוגע בדיוק בין הרבקים ובין השריזין (עיינו נספח 1 איור מס' 2), מקום שקשה לפגוע בו אפילו כשאדם מכוון אליו, ולכן ברור שיד ה' מכוונת את החץ למקום המתאים לפגיעה באחאב.³⁴

30 ר' משה יצחקי אשכנזי (לעיל, הערה 28) שם.

31 ראו: י' קיל, "על היסטוריה והיסטוריוגרפיה במקרא" [ז], 'קורא הדורות מראש', בתוך: י' כהן (עורך), **חברה והיסטוריה (הכינוס השנתי למחשבת היהדות)**, ירושלים תש"ם, עמ' 358-361; י' אליצור, "תפיסת היסטוריה במקרא", בתוך: י' אליצור וע' פריש (עורכים) **ישראל והמקרא. מחקרים גיאוגרפיים, היסטוריים והגותיים**, רמת-גן תש"ס, עמ' 253-260.

32 גרסת בעל דה"ב יח, לא: "וַיִּסְבּוּ עָלָיו".

33 על פי הכתוב במלכים הייתה זאת זעקת מצוקה או ייאוש, שהבהירה לשרי הרכב שיהושפט אינו האיש שהם מחפשים. לעומת זאת, בעל דה"ב מציג תמונה שונה: "וַיִּסְבּוּ עָלָיו לְהִלָּחֵם וַיִּזְעַק יְהוֹשֻׁפֵּט וְהוֹצִיאֲנִי מִן־הַמַּחְנֶה [דה"ב יח, לא]. יהושפט זעק לה; וה' שמע את זעקתו, עזר לו, והרחיק את שרי הרכב. הייתה כאן התערבות ישירה של ה'.

34 רלב"ג על אתר.

רד"ק הביא כאן את דרשת חז"ל בתלמוד הבבלי (סנהדרין לט, ע"ב) "לְתַמוּ - תמו שני חזיונות, של אליהו ושל מיכיהו; ששניהם נבאו על מות אחאב". דרשת חז"ל שמפרשת את המילה לתומו מלשון סיוס אומנם רחוקה מן הפשט, שלפיו המילה לתומו באה לומר שהדבר נעשה שלא במתכוון, אך למעשה הדגשה זו של המקרא כי מותו של אחאב אירע שלא בכוונת מכוון אנושי, באה לרמוז שמדובר פה ביד ההשגחה שבאה להגשים את חזיונם של אליהו ומיכיהו, כפי שציינו חז"ל. הלקח מהסיפור הוא שהתחפשות או כל מניפולציה אחרת אינה יכולה למנוע את דבר ה' מלהתקיים.³⁵

4. גבורתו של אחאב במותו

מהוראת המלך לרכבו משתמע שהוא לא נפצע קשה, ועדיין היה יכול להישאר בשדה המערכה לאורך היום עד הערב.³⁶ אחאב לא נסוג למרות פציעתו ונשאר עומד במרכבתו. מספר מפרשים (רד"ק בשם אביו, רלב"ג ואברבנאל) סבורים שיש פער בין המכה שחוה אחאב "ויכה את מלך ישראל" לבין המחלה שדיווח עליה לרכבו "כי החליתי", שנשמעת כמו משהו כללי יותר שניתן לפרשו כחולשה קלה שאינה משקפת באופן אמיתי את המכה הקשה שספג. לדעתם, דיווח זה של אחאב משקף את גבורתו: הוא היה מוכן לוותר על טיפול נאות במצבו הקשה בגלל רצונו שלא להחליש את הלוחמים של ישראל.

(לה) וְתַעֲלֶה הַמֶּלֶךְמָחָה [הייתה הולכת ומתגברת] (רד"ק) בַּיּוֹם הַהוּא, וְהַמֶּלֶךְ הָיָה מְעֻמָּד וְכַעֲזֵרָת עֲבָדָיו, שֶׁהִחֲזִיקוּ בּוֹ, שֶׁלֹא יִבְיִנוּ אֲנָשֵׁי הַמֶּלְחָמָה שֶׁנִּפְצְעוּ [בְּמַרְכָּבָה נֶכַח אַרְם] [מתחזק ועומד כדי שלא יכירו ישראל במכתו ויברחו] (רש"י) [וַיָּמָת בְּעָרְב. וַיִּצָּק דָּם הַמָּכָה אֶל-חֵיק הָרֶכֶב] [סיבת המוות של אחאב - איבוד דם. הדם נשפך אל חלק הפנימי של המרכבה אליו התנקז דם המלך].

למרות פציעתו אחאב נשאר לעמוד במרכבתו כל היום ההוא עד השקיעה. רק בערב הבחינו לוחמי ישראל במתרחש, השמועה על מותו עברה במחנה והמחנה התפור. העובדה שברגע שהצבא הישראלי הבין שאחאב מת הוא חזר לבסיסו, מעידה על מנהיגותו המרשימה וחשיבות נוכחותו בשדה הקרב. הכתוב מספר על מעשה של מסירות נפש וגבורה של אחאב שסירב שיפנו אותו אל מחוץ לשדה הקרב ונותר לעמוד במרכבתו למשך יום הלחימה כולו, וכך כנראה מנע מצבאו מנוסה כללית ותבוסה מלאה.³⁷

35 רד"ק פס' ל: "ולא יועילו התחבולות שלא ברצון האל, כי המושך בקשת לתמו הרגהו (להלן, פס' לג)", וכן בדברי ר' יוסף קרא שם. ובתועלת הארבעים ושנים לרלב"ג (פס' לח), עמ' 157.

36 ראו סמט, מלחמות אחאב (לעיל, הערה 14), עמ' 276-279.

37 גם בגמרא (סנהדרין קד, ע"ב = ירושלמי סנהדרין פ"ה ה"ב, כט, ע"ב) ראו "דורשי רשומות" במעשהו של אחאב צד זכות, ומנו אותו בין אלה שזוכים לעולם הבא: "... זה אחאב שנפל ברמות גלעד". וכן בבבלי, סנהדרין קב ע"ב: אמר רב נחמן: אחאב שקול היה [רש"י: מחצה עוונות ומחצה זכויות], שנאמר: "ויאמר ה' מי יפתה את אחאב ויעל ויפל ברמת גלעד? ויאמר זה בכה וזה אמר בכה"

(לו) וַיַּעֲבֹר (כשנודע כי המלך מת ותעבור) הַרְנָה (הצעה או השמועה) בַּמַּחֲנֶה כְּבֹא הַשֶּׁמֶשׁ (כשקיעה) לְאִמֹר: אִישׁ אֶל-עִירוֹ וְאִישׁ אֶל-אָרְצוֹ (כאשר התאפשר לַעַם לַסֵּגַת נְסִיגָה בַטּוּחָה בַחֲסוֹת חֲשֶׁכֶת הַלַּיְלָה יֵצֵא קוֹל הַכְרוּז הַקּוֹרֵא: אֵל תּוֹסִיפוּ לְהִלְחָם, כֹּל אֶחָד יָשׁוּב לְבֵיתוֹ (השוו לדברי מיכיהו פס' יז).

המלחמה לא השיגה את מטרתה, אך לפחות לא היו נפגעים נוספים.

(לז) וַיָּמָת הַמֶּלֶךְ (לאחר שמת המלך) וַיָּבֹאוּ (הביאו) הַמְּבִיאִים אֶת גּוֹפְתוֹ מִשְׁדֵּה הַקֶּרֶב אֶל³⁸ שְׁמֵרוֹן וַיִּקְרְבוּ אֶת-הַמֶּלֶךְ בְּשְׁמֵרוֹן.

אחאב זכה לכבוד מלכות במותו וזכה להיקבר בעיר ממלכתו. כדי להטעים כבוד זה חוזר הכתוב פעמיים על התואר 'המלך' ופעמיים על שם עיר מלכותו.

תיאור מעשה הגבורה האחרון של אחאב אחרי פציעתו מעיד על רצון המספר להצביע על שעה של רוממותו ומסירות הנפש של המלך למען עמו כדי למנוע מנוסת בהלה מהמערכה, כפי שכתב אלחנן סמט:

לו היה מתפנה מיד ועוזב את המלחמה 'העולה', אפשר שהיה מציל את חייו, אולם היה גורם למנוסתם של ישראל, שבתוכם היה מצוי באותה שעה. בראותם את מלכם מתפנה מקרבם ועוזב את שדה המערכה לאחר שנפגע מחץ האויב, היה המורל של חיילי ישראל סופג מכה אנושה, כשם שהמורל של חיילי ארם היה מתרומם מעלה מעלה. ... פניו של אחאב משדה הקרב היה מהפך את היוצרות - ישראל המתקיפים ... היו נסים לפני אויביהם, והרבה נפשות מִיִּשְׂרָאֵל היו מוצאות בעקבות זאת את מותן... כדי למנוע כל זאת התגבר אחאב על פציעתו ועל כאבו, ותוך כדי כך ניגר דמו אל תוך מרכבתו. אף שהיה שותת דם וחלש מן הפציעה שנפצע, הקפיד אחאב לעמוד ניצב במרכבתו (כשהוא מקבל סיוע מאחד מאנשיו), ולצפות על ניהול המלחמה מעמדת פיקוד אחורית. ... בערב, עם בוא השמש, הסתיים יום הקרב הראשון הזה, ועמו הסתיים גם יומו האחרון של אחאב - "וַיָּמָת בְּעָרֶב". עתה יכול קול הרינה לעבור במחנה על דבר מות המלך, כשהוא מלווה במסקנה "אִישׁ אֶל-עִירוֹ וְאִישׁ אֶל-אָרְצוֹ". בחסות החשכה, נסיגתם של חיילי ישראל כבר אינה מסוכנת, והם שבים לבתיהם ללא פגע. המלחמה אמנם מסתיימת במות המנהיג וללא שהשיגה את מטרתה, אך בשלום, ללא חללים נוספים, כדברי מיכיהו - "לֹא אֶדְנִים לְאֵלָה, יָשׁוּבוּ אִישׁ לְבֵיתוֹ בְּשָׁלוֹם" (כב, יז).³⁹

[רש"י: משמע שבקושי גדול נענש.]

38 לוקאנוס והשבעים גורסים 'יבואר'; ת"י: 'זאתיוה', הביאוהו.

39 סמט, מלחמות אחאב (לעיל, הערה 14), עמ' 278-279. תיאור מעשה הגבורה של אחאב שמתאר

אם כן, סיפור המערכה השלישית של אחאב נגד בן-ההרד מציג את דמותו הכפולה והניגודית של המלך. מצד אחד, הוא דמות נלעגת של מלך שחושש לצאת למלחמה בבגדי המלכות שלו ומתחפש כדי להיראות כלוחם מן השורה ולהימלט מדברי הנבואה של מיכיהו בן ימלה המנבא כי לא ישוב בשלום מן המערכה וקובע "אם-שוב תשוב בשלום - לא-דבר ה' ביי" (כב, יח). מצד שני, התנהגותו במערכה לאחר שנפצע מעוררת כבוד והערכה רבה לדמות המנהיג, המלך החליט להקריב את חייו למען עמו. ואכן בדברי הסיכום שבספר מלכים אין כל ביקורת על המלך אחאב אלא רק דברי הערכה לפעולותיו כמלך ישראל: "וַיֵּתֶר דְּבָרֵי אַחְאָב וְכָל-אֲשֶׁר עָשָׂה וּבֵית הַשֵּׁן אֲשֶׁר בָּנָה וְכָל-הָעֵרִים אֲשֶׁר בָּנָה הַלֹּוא־הֵם כְּתוּבִים עַל-סֵפֶר דְּבָרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל: וַיִּשְׁכַּב אַחְאָב עַם-אֲבֹתָיו וַיִּמְלֹךְ אַחְזִיָּהוּ בְּנוֹ תַחְתָּיו" (מל"א כב, לט-מ).⁴⁰

5. האם התגשמה הנבואה בקבורתו של אחאב

לאחר שמסופר על קבורתו של אחאב המלך בשומרון, מוסיף המקרא לספר:

(לח) וַיִּשְׁטֹף (והשוטף, הרוחץ) אֶת-הָרֶכֶב עַל בְּרֶכֶת שְׁמֶרוֹן וְהֵרַכַּב נִשְׁטָף, נֶרְחַץ כְּדֵי לְנַקּוֹתוֹ מֵהַדָּם שֶׁל אַחְאָב שֶׁהָיָה שְׂפוֹךְ כּוֹ אֵל בְּרֶכֶת שְׁמֶרוֹן⁴¹ וַיִּלְקֹוּ הַכְּלָבִים אֶת-דָּמוֹ [שֶׁל אַחְאָב תוֹךְ כְּדֵי שֶׁתֵּיית מִימֵי הַבְּרֶכָה שֶׁנִּשְׁטַפוּ מִן הֶרֶכֶב שֶׁהִתְעַרְבְּבוּ בְּמֵי הַבְּרֶכָה] וְהִזְנוֹת רָחְצוּ [הִתְרַחְצוּ, או: כִּכְסוּ אֵת בְּגָדֵיהֶן בְּמֵים אֲשֶׁר בְּבֶרֶכָה הַמְּעוֹרְכִים בְּדָם הַמֶּלֶךְ]⁴² כְּדָבָר ה' אֲשֶׁר דִּבֶּר.

סיום הסיפור מכוון, ככל הנראה, אל דברי נבואת אליהו הנביא לאחאב שהתגשמה בחלקה: "כֹּה אָמַר ה': בְּמָקוֹם⁴³ אֲשֶׁר לָקְוּ הַכְּלָבִים אֶת-דָּם נְבוֹת יִלְקֹוּ הַכְּלָבִים אֶת-דָּמְךָ גַּם-אֶתְהָ" (מל"א כב, 28).

סמט ממשיך את תיאור יוסף בן מתתיהו שכתב: "אולם אחאב החליט שלא להודיע לצבא מה שקרוהו שמא ינוס מן המערכה, וציוה את רכבו להפנות את המרכבה ולהוציאה מן הקרב כי נפצע פצע קשה ואנוש. והמלך עמד תוך ייסורים במרכבתו עד בוא השמש ומת לאחר שטף דם" (לעיל הערה 20, עמ' 310).

40 בעניין מורכבות הערכתו של אחאב ראו א' סימון, "מלכים א פרק כ", בתוך: ב' עודד (עורך), **מלכים א, (עולם התנ"ך)**, עמ' 184; ורגון, המשא ומתן (לעיל, הערה 4), עמ' 192-193.

41 בריכה זו היא ככל הנראה בריכת אגירה. בדרך כלל היו חופרים בריכות כאלה על יד מעיינות כדי לאגור את מימיהם כדי שלא יחלחלו ויאבדו. ראו גרסיאל, מלכים (לעיל, הערה 1), עמ' 203.

42 וכך פירש רלב"ג: "וישטוף הרכב על ברכת שומרון - רוצה לומר, כי בעברו שם, שטף הרכב על מי הברכה, ונתנקה הרכב מהדם, ונתערב במים, ושם לקחו הכלבים דמו - בשתותם מהמים ההם. ועוד היה לו מהבוה, שהנשים הזונות הרוחצות (כדרכן) בברכה ההיא, רחצו בדמו אשר נתערב במים ההם". כך פירש גם ר' דוד אלטשולר בעל מצודת דוד, הקושר בין כלבים לזונות, הכרוכים בבזיון (השוו דברים כג, יט).

43 בְּמָקוֹם - לא מיוחד. ר' משה יצחק אשכנזי, איש טריאסטי, (לעיל, הערה 28, עמ' 257) בפירושו

(כא, יט), שכן אומנם הכלבים ליקקו את דמו, אך לפי דברי נבואת אליהו היה ראוי שהכלבים ליקקו את דם אחאב באותו מקום שבו ליקקו את דם נבות, **בחלקת נבות ביזרעאל** ולא בשומרון (ראו מל"א כא, א; מל"ב ט, כה-כו).⁴⁴ לעומת זאת, הכלבים ליקקו את דם אחאב **בבריכת שומרון**. ראוי לציין כי **המרחק בין יזרעאל לשומרון הוא כ-45 ק"מ**.

קיימת אי-התאמה משמעותית נוספת בין הכתוב בפרקנו לבין נבואת אליהו. יש הברדל בין לקיקת הכלבים של הרוג, שמשמעה שגופתו לא תבוא לקבורה עם מותו, אלא תהיה מושלכת דרך ביזוי בשדה כך שהכלבים יוכלו ללקק את הדם הזב מגופתו של ההרוג, כפי שקרה לנבות בעמק יזרעאל ושם השהו את גופתו דרך ביזיון,⁴⁵ לבין אחאב המלך שנקבר בשומרון ושכב בכבוד בקבר עם אבותיו. הכלבים לא ליקקו את דמו, אלא רק אחר כך כאשר היה בקברו, שטפו את רכבו של המלך במי הבריכה ורק אז שתו הכלבים מימי הבריכה מים שהיה מעורב בהם דמו של אחאב.

אי-התאמה נוספת היא מה שהכתוב מסיים "וְהַזְנוֹת רְחֵצוּ כְּדָבַר יִקְנֵק אֲשֶׁר דִּבֶּר". והרי על ביזוי זה לא ניבא אליהו בדבר ה'.

אי-התאמות בין דברי הנבואה של אליהו לתיאור האירוע בפרקנו העלו ניסיונות לא מעטים לפתרון.

באשר לתוספת העונש "וְהַזְנוֹת רְחֵצוּ" - ניסו הקדמונים לפתור את הנושא כך: כבר ת"י גרס שאין מדובר כאן בנשים זונות שהוא ביזוי גדול אלא "מני זינא שטפו" - רחצו את כלי

"הואיל משה" בשם החכם יהוסף שוורץ בספרו תבואות הארץ (למברג, 1865, עמ' צא) ואהרליך בפירושו (מקרא כפשוטו, ב, דברי סופרים, ברלין תר"ס/1900, עמ' 322), סברו שהמשמעות של הכתוב 'במקום' כאן אינה במשמעות גיאוגרפית, אלא משמעה היא 'תחת אשר', 'תמורת כך וכך' כמו בפסוק 'וְהָיָה בְּמָקוֹם אֲשֶׁר יֵאָמֵר לָהֶם לֹא עָמִי אַתֶּם יֵאָמֵר לָהֶם בְּנֵי אֱלֹהִים' (הושע ב, א), לפיכך זהו ביטוי האומר כי תמורת מותו של נבות ומותו אחאב ואיזבל. ראו גם יונה אבן ג'נאח, **ספר השרשים**, ירושלים תשכ"ו, עמ' 444. הכתוב מזכיר את טעם המעשה ולא את מקומו (שם, עמ' 322-323). בכך מנסה למתן את אי-התאמה המלאה שבין נבואת אליהו על גורלו של אחאב לבין המסופר בפרקנו על קבורתו [כך סבור גם א' סמט, עיונים בפרשת נבות" - מל"א כ"א, **מגדים** ג, (תש"ן), עמ' 69-74, בעיקר עמ' 74]. לעומת זאת, אחרים סבורים כי המשמעות היא לציון לוקאלי (מקומי), באותו מקום [in the very place] וקובעים כי לפני כינוי הזיקה 'אשר' 'מקום' יופיע תמיד בנסמך, כגון בראשית מ, ג: 'מָקוֹם אֲשֶׁר יוֹסֵף יוֹסֵף אֶסוֹר שָׁם'; ויקרא ג, יח: 'בְּמָקוֹם אֲשֶׁר תִּשְׁחָט הָעֵלָה תִּשְׁחָט הַחֲטָאִת'; יחזקאל כא, לה: 'בְּמָקוֹם אֲשֶׁר נִבְרָאת בְּאֶרֶץ מִכְרֹתֶיךָ'. ראו רלב"ג, סבתו, דוחה את הצעת אהרליך וסמט מטעמים שונים (לעיל, הערה 12, עמ' 413).

44 החטא הוא שפיכות דמו של נבות, והעונש הולם את החטא, בחינת מידה כנגד מידה: במקום שבו נשפך דם נבות, יישפך דמו של אחאב. דברי יהוא במל"ב ט, כו מחזקים את מקום עונשו של דברי אליהו.

45 השוו למותה של איזבל מל"ב ט, לג-לו.

נשקו [שהיו מלוכלכים בדם]. ("זינא", כלי זין במקום "זונות"). בעקבותיו פירש רש"י⁴⁶; ר' יוסף קרא, ר' יוסף כספי, ועוד.

פתרון בדרך אחרת נרמז בתרגום השבעים (גם במל"א כא, יט) הגורס "החזירים והכלבים". בעולם העתיק כלבים וחזירים הסתוכבו חופשי ברחובות העיר וניקו אותם מנבלות ואשפה שנזרקו בהם. שני בעלי חיים אלה מופיעים הרבה בנוסחות קללות. כוגן בפירושו למלכים מעלה השערה כי "ייתכן שבמקור דובר בכלבים שלקקו את דמו של אחאב ובחזירים שהתפלשו בו. ואם כן, הקריאה 'הזונות' היא טעות סופרים שכדרך כלשהי התגלגלה מתיבת 'חזירים'".⁴⁷

ר' משה אשכנזי טוען שכאשר נאמר בנבואת אליהו: "כֹּה אָמַר ה': בְּמָקוֹם אֲשֶׁר לָקְקוּ הַכְּלָבִים אֶת־דָּם נְבוֹת יִלְקוּ הַכְּלָבִים אֶת־דַּמָּה גַם־אֶתָּה" (כא, יט), המילה "כלבים" רומזת לאנשים זכרים שעוסקים בזנות, ולכן כאשר הזונות רחצו בפרק שלנו, הרי זה מימוש של דברי הנביא. ר' משה מבסס את פירושו על דברי שד"ל על הפסוק "לֹא תָבִיא אֶתְנֶן זֹנָה וּמְחִיר פֶּלֶב בֵּית ה' אֶל־הֵיךָ" (דברים כג, יט). לדעתו "כלב" בצלע השנייה של הפסוק מקביל ל"זונה", ומשמעותו המתמכר לזנות (Cynaedus).⁴⁸ היישום של פירוש זה בנבואת אליהו בעייתי מכיוון שדווקא כלב שהוא בעל חיים מלקק דם, אך לא אדם שעוסק בזנות.

רד"ק מעלה את השאלה של אי ההתאמה בין נבואת אליהו שמדברת על יזרעאל לתיאור האירוע בשומרון ומציע פתרון מקורי:

אליהו אמר "במקום אשר לקקו הכלבים" וגו' (מל"א כא, י); מיכה ומיכה
 בן ימלה אמר: "אם שוב תשוב [בשלום] וגו' (לעיל, כח), ויש לשאול:
 היאך אמר בדבר ה' הנה נבות נסקל ביזרעאל, ודם אחאב בשמרון לקקהו

46 רש"י מציג גם את המדרש בסנהדרין לט ע"ב: "זרבותינו אמרו: אחאב מצונן היה, ועשתה לו איזבל תחת דמות שתי זונות במרכבתו [כדי שיראה (אותן) ותחמם]". לפי המדרש אין הכתוב מתכוון לרחיצת הזונות, אלא לרחיצת תבליטי הזונות במרכבת אחאב שהתלכלכו בדמו. במדרש אחר (שם) הוציאו שד"ל לגמרי את המילה זונות ממשמעותה ופירשו חזיונות, ובא הכתוב לומר שהחזיונות של אליהו ומיכיהו התגשמו. פירוש מקורי מציע מלבי"ם, שלטענתו הזונות לא רחצו בדמו של אחאב ובזו אותו אלא שהן רחצו בבריכת שומרון, ולכן התעכבה רחיצת מרכבתו של אחאב, ונוצר מצב שהמרכבה המתינה לרחיצה ואז באו הכלבים וליקקו את הדם.

47 כוגן, מלכים (לעיל, הערה 2), עמ' 388. גרסת תרגום השבעים: "בכל מקום אשר לקקו החזירים והכלבים את דם נבות שם ילוקו הכלבים את דמך אתה, והזונות ירחצו בדמך אתה" (ההדגשות מציינות תוספת של השבעים על המקור המקראי). בעניין זה ראו אופנהיימר, הנבואה הקדומה (לעיל, הערה 1), עמ' 228.

48 הואיל משה (לעיל, הערה 28) עמ' 257; שם, בפירושו למלכים א יד, כד, עמ' 241; שד"ל, פירוש שד"ל לתורה, דברים, (עורך), ירושלים תשע"ו, דברים כג, יט, עמ' 129; וראו גם י"ח טיגאי, דברים, פירוש מדעי למקרא, (מקרא לישראל), תל אביב 2016, עמ' 582.

הכלבים! ומהנראה, כי יזרעאל קרוב לשמרון, ומי בריכת שמרון הולכים עד יזרעאל, והמים באו אדומים מן הדם עד יזרעאל, ושם לקקו הכלבים הדם.

הסבר זה קשה ביותר מבחינה גיאוגרפית וטופוגרפית.⁴⁹ יוסף בן מתתיהו כותב:

וכשרחצו במעיין יזרעאל את מרכבתו של המלך, שהיתה מגואלת בדמו, הכירו באמתה של נבואת אליהו, כי הכלבים ליקקו את דמו; והזונות רחצו מאותו יום ואילך במעיין בדם זה.⁵⁰

אין בן מתתיהו מביא את שינוי השם, שהרי "בריכת שומרון" אינו "מעין יזרעאל" שבנבואת אליהו. נראה מדברי יוסף בן מתתיהו שרחצו במעיין יזרעאל בניגוד למה שכתוב בפסוקים שרחצו בבריכת שומרון.

יש סוברים כי יש להבדיל בין מקום קבורת אחאב בעיר שומרון שבנה אביו עמרי (מל"א טז, כד) לבין מקומה של בריכת שומרון שבה נשטף הרכב של אחאב.

גם יגאל ידין ניסה בדרך דומה ליישב את אי ההתאמה: לדעתו, בריכת שומרון הייתה ביזרעאל, 'שומרון' הוא האזור על שם העיר, העיר יזרעאל היא באזור שומרון והיא חלק מערי שומרון (מל"ב כג, יט).⁵¹

קיל המשיך ליישב את עניין מקום האירוע ופירש כי 'בְּרִיכַת שוֹמְרוֹן' הייתה סמוכה לחלקת יזרעאל:

עַל בְּרִיכַת שְׁמֶרוֹן - סמוך לברכת שומרון. ומן הכתובים עולה, שבְּרִיכַת זו הייתה סמוכה לחֵל (חֵלֶק) יזרעאל (לעיל, כא, כג ולקמן מל"ב ט, כה-כז, ל-לז), כלומר: סמוך לדרך ההולכת מיזרעאל לשומרון [...]. וקרא הכתוב לברכה - 'ברכת שומרון', אם מפני סמיכותה לדרך ההולכת לשומרון, ואם מפני סמיכותה לנחלות 'מלך ישראל אשר בשומרון' (לעיל, כא, יח), אשר היו ב'חֵל יזרעאל'. ועוד אפשר, ש'מלך ישראל אשר בשומרון'

49 וכבר עמד על קושי זה ר' משה אשכנזי (לעיל, הערה 28 עמ' 257) בשם החכם [יהוסף] שווארץ בספרו: **תבואות הארץ** (למברג 1865; ירושלים תרכ"ה, עמ' צא), ואמר שדברי הרד"ק בטלים מעיקרם (לעיל, הערה 43).

50 יוסף בן מתתיהו (לעיל, הערה 22), ספר שמיני, ג, עמ' 310.

51 ראו י' ידין, "עיר בית הבעל", בתוך: י' אבירם (עורך), **ארץ שומרון - הכינוס הארצי לידעת הארץ**, תשל"ד, עמ' 53-66. על הקושי בקבלת פירוש זה כבר העיר א' בורנשטיין, "במקום הרשע שמה המשפט" - מקומו של כרם נבות ומקום העונש של בית אחאב, **מגדים** כב (תשנ"ד), עמ' 69-77; שם בעמ' 72-73. הוא מסכם: "הזכרת 'ברכת שומרון' (מל"א כב, לח) - אינה מתאימה להגדרת 'שומרון כאזור - אלא כמקום יישוב אשר בתוכו בְּרִיכָה".

הוא שעשאה, כדי להשקות במימיה את 'גן הירק' שטיפח (לעיל, כא, ב, והשווהו לדברים יא, י).⁵²

לפי פתרון זה קשה להבין כיצד נקבר המלך בעיר שומרון, ואילו את מרכבתו שטפו הרחק משם בחלק יזרעאל.

בדרך שונה וחדשה פירש אריה בורנשטיין את אי ההתאמה בין מקום העונש למקום החטא של אחאב ברצח נבות היזרעאלי. לדעתו נבות היה אומנם מהעיר יזרעאל, אבל כרמו היה בשומרון. לדעתו סיפור המעשה הוא זה: חטאו של אחאב התרחש סמוך להיכל אחאב בעיר שומרון, כפי שמשמע מפס' יח: "קום רד לקראת אחאב מלך ישראל אשר בשמרון הנה בכרם נבות אשר ירד שם לרשתו". ולכן גם מותו של אחאב היה בשומרון, וכן שטיפת הרכב מדמו של אחאב היה בשומרון במקום החטא, כפי שהדבר בא לידי ביטוי בדברי יהוא אחרי הריגת יורם בן אחאב: "ויאמר [יהוא] אל־בדקר שלשו: שא השלכהו בחלקת שדה נבות היזרעאלי כִּי־זכר אני ואתה את רכבים צמדים אחרי אחאב אביו וה' נשא עליו את־המשא הזה: אם־לא את־דמי נבות ואת־דמי בניו ראיתי אמש נאם־ה' ושלמתי לה בחלקה הזאת נאם־ה', ועתה שא השלפהו בחלקה, כדבר ה'" (ט, כה-כו). הבסיס להסבר זה הוא הכינוי "נבות היזרעאלי" (מל"א כא, א, ד, ו, ז), שבסיפור ה"משפט" נזכר רק בשמו ('נבות' (שם, ח, ט, יב-טו). עם סיום הפרשה, כשמסופר על ירידתו של אחאב לרשת את הכרם, אנו קוראים שוב את הכינוי נבות היזרעאלי (שם, טו-טז). המקרא נהוג בדרך כלל להגדיר אנשים על פי מקום מוצאם הגיאוגרפי, על פי המקום שממנו באו, כאשר מקום האירוע שעליו מסופר הוא מחוץ למקומם הקבוע. לעומת זאת, כאשר האירוע או הפעילות נעשים בעירו של אדם מסוים, הוא נקרא בשמו הרגיל.⁵³

אולם נראה שיש פתרון סביר יותר. בהמשך הסיפור הנבואי בפרשת נבות היזרעאלי, לאחר דברי התוכחה של אליהו לאחאב, מתאר הכתוב את תגובת המלך בחרטה גדולה על המעשה (כא, כז-כט): "ויהי כשמע אחאב את־הדברים האלה ויקרע בגדיו וישם־שק על־בשרו ויצום

52 קיל, מלכים (לעיל, הערה 16), עמ' תלה.

53 כמו למשל "אחיה השילוני" (מל"א יא, כט); "ירמיהו הענתתי" (ירמיה כט, כז); "מיכה המנשתי" (מיכה א, א). בורנשטיין מדיגם קביעה זאת ב"נבכל הפמלי" הנקרא כך רק בהקשר של מקומות שאינם עוסקים במקום מושבו הקבוע (שמ"א ל, ה; שמ"ב ב, ב; ג, ג). ואילו בכל הפרק העוסק בעירו כרמל או באזור נדידתו (מעון וכד') הוא נקרא "נבכל" בלבד (שמ"א כה, ב-במ). ראו גם בורנשטיין (לעיל, הערה 51, עמ' 73-76, וכן שם הערה 17), שם מביא המחבר דוגמאות נוספות. אגב, יש לציין שבתרגום השבעים פרק כא, א מתורגם כך: "כרם הנה לנבות היזרעאלי אצל היכל אחאב מלך שמרון". המילים "אשר בן־יזרעאל" חסרות. ראו גם א' בורנשטיין, "כרם נבות אשר ב...שומרון - גן המלך אשר לאחאב, בתוך: ד"ח ארליך ו' אשל (עורכים), מחקרי יהודה ושומרון ב, אריאל, 1993, עמ' 125-148.

וַיִּשְׁכַּב בַּשָּׂק וַיְהַלֵּךְ אֵט.⁵⁴ בעקבות החרטה נדחה גזר דינו של אחאב והועבר לבנו (כדומה למה שראינו אצל דוד בתוכחת נתן - אל בנו (פס' כח-כט): "וַיְהִי דְבַר־ה' אֶל־אֱלֹהֵי הַתְּשֻׁבִי לְאָמֹר: הֲרֵאִיתָ כִּי־נִכְנַע אַחָאָב מִלִּפְנֵי? יַעַן כִּי־נִכְנַע מִפְּנֵי, לֹא אָבִיא הָרָעָה בְּיָמָיו, בְּיָמֵי בְנוֹ אָבִיא הָרָעָה עַל־בֵּיתוֹ". לאחר הודעת דחיית העונש והעברתו שמוסר ה' לאלוהו, היינו מצפים לנבואה שבה אליהו אומר לאחאב את הדברים, אבל בסיפור שבפנינו דברים אלה נאמרים לאלוהו על ידי ה' ולא נמסרים לאחאב (ראו מל"א כא, כח-כט). אבל בסיפור הנבואי שבמל"ב אומר יהוא, לאחר שהיכה את יהורם בן אחאב, אל פִּתְּךָ שְׁלִישׁוֹ: "שָׂא הַשְּׁלֵכְהוּ בַּחֲלֶקֶת שְׂדֵה נְבוֹת הַיְזוּרְעָאֵלִי כִּי־זָכַר אֲנִי וְאַתָּה אֶת רֶכְבִּים צְמָדִים אַחֲרַי אַחָאָב אָבִיו וְה' נָשָׂא עָלָיו אֶת־הַמָּשָׂא הַזֶּה: אִם־לֹא אֶת־דְּמֵי נְבוֹת וְאֶת־דְּמֵי בְנָיו רֵאִיתִי אֲמַשׁ נְאֻם־ה' וְשַׁלַּמְתִּי לָךְ בַּחֲלֶקֶה הַזֹּאת נְאֻם־ה', וְעַתָּה שָׂא הַשְּׁלֵכְהוּ בַּחֲלֶקֶה, כְּדָבָר ה' (ט, כח-כו). הקללה התגשמה, אבל לא באחאב עצמו אלא בבנו. אחאב נפצע ונהרג ברמות גלעד ונקבר בשומרון, ודמו לא נשפך במקום שבו נשפך דמו של נבות (מל"א כב, לה, לו). בעצם מה שהועבר לבנו הוא עונש שושלתי. הרעה באה על בית אחאב (ראו מל"א כא, כא).

ואכן, אין התאמה בין הגזרה בעקבות מעשה נבות לבין העונש. הגזרה דיברה על מותו בחלקת נבות ביזרעאל, ואילו אחאב מת ונקבר בשומרון. השינוי בגזרה היא הדחייה לבנו יורם בגלל תשובת אחאב אחרי תוכחת אליהו. כניעתו של אחאב, לאחר ששמע את נבואת אליהו, היא שגרמה לשינוי, כפי שפירש רלב"ג: [כא, כט]

לא אביא הרעה בימיו - ידמה, שלולא נכנע אחאב מפני השם יתברך היה מת על יד יהוא בחלקת נבות היזרעאלי, ושם ילקחו הכלבים דמו; אך מפני שנכנע אחאב מפני השם יתברך, האריך השם יתברך הרעה הזאת עד ימי בנו, ובו נתקיים כל זה הייעוד הרע. ועם כל זה, הנה מפני ששלח בן-הדרד בשלום, היתה נפשו תחת נפשו ונהרג ברמות גלעד, ושם לקחו הכלבים את דמו שנשטף מן הרכב.⁵⁵

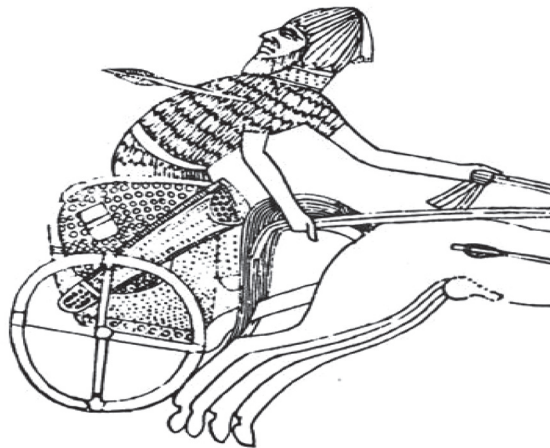
אם כן, לדעת רלב"ג מותו של אחאב אינו עונש על מעשה נבות אלא על שחרורו של בן-הדרד על ידי אחאב.

54 סימני אבל באירוע זה הן תגובת אחאב למשמע תוכחת אליהו ונבואתו על חורבן ביתו, תגובה שכללה את קריעת בגדיו, לבישת שק וצום, בדומה לתגובת מלך נינווה למשמע נבואת יונה על מפלת נינווה (ראו יונה ג, ח). על מנהגי אבל אלה ראו י' שמש, **אבלות במקרא - דרכי התמודדות עם אבדן בספרות המקראית**, תל-אביב תשע"ה, עמ' 102-105, 110. ראו גם ניתוח ספרותי של הפסוקים המעידים החרטה המלאה והעמוקה של המלך ודברי ה' לאלוהו פס' כז-כח, אצל מ' וייס, **המקרא כדמותו**, ירושלים תשמ"ז, עמ' 376-377.

55 בדרך דומה פירש רלב"ג גם בפירושו השני לפסוק יט. סבתו העיר שפירוש זה, כמעט מילה במילה, מצוי בפירושו של אברבנאל לסוף פרק כא. הדמיון המילולי מלמד שאברבנאל העתיק את הפירוש של רלב"ג בלי לציין את שמו. ראו סבתו (לעיל, הערה 12), עמ' 414, הערה 41.

ייתכן שלא רק כניעתו של אחאב בפני אליהו בכרם נבות הביאה לשינוי הגזרה, אלא התנהגותו המופתית של אחאב בקרב האחרון שלו. התנהגות זו הביאה לקבורתו המלכותית של אחאב בשומרון והמתיקה את נבואת אליהו בכרם נבות שניבא לו מוות של ביזיון: "בְּמָקוֹם אֲשֶׁר לָקְקוּ הַכְּלָבִים אֶת־דָּם נְבוֹת יִלְקוּ הַכְּלָבִים אֶת־דָּמְךָ גַּם־אֶתָּה" (כא, יט), והיא זו שיצרה את אי ההתאמות שבין נבואה זו לבין התממשותה.

נספח 1 | מתוך ספרו של יגאל ידין, תורת המלחמה בארצות המקרא, לאור הממצאים הארכיאולוגיים, רמת-גן תשכ"ג, עמ' 174]

איור מס' 2: "בין הדבקים ובין השריון" (מל"א כב, לד; דה"ב יח, לג)